

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ltin

✓312

1999

ՉՆԱՇԽԱՐՀԻԿ ՏՂԱՅ

11/12
Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ե Ց

ՄԱԿԱՐ Վ. ԲԱՐԽՈՒՏԱՐԵԱՆՑ

Տպարան Երևանի Հայոց Հոգևոր Տեսչության

1886.

Պատմութիւնն կամ վիպասանութիւնն ան-
ներելի յանցանք գործած կը լինէին, եթէ իւրեանց
եջերում ամփոփելով չանմահացնէին առաքինեաց
անունները և արարքները և չաւանդէին այդ ա-
մենք իբրև կենդանի տիպար յօրինակ ներկայ և
ապագայ սերնդոց:

Առաքինութիւնք հասարակաց են, որք և
յափշտակւում են հաստատակամ հետապնդողներէից:
Աարող են առաքինի լինիլ ծերունի և պառաւ,
այր և կին, երիտասարդ և հարս, պատանի և օ-
րիորդ: Ի՛նչոք ամեն ոք շատ և շատ զարմանում է,
երբ տեսնում է փոքրահասակ աղայոց վերայ ա-
ռաքինութիւններ, որք բացուած են ինչպէս ան-
ժամանակ, բայց զեղեցիկ վարդեր և փայլում են
ինչպէս հազուագիւտ ազամանդներ մարգարտաց մէջ:
Ահա այսպիսի հազուագիւտ առաքինիներից մին է
կրեքասասնամեայ Բաւհակ Խունուեցն:

Մենք զմեզ պարտաւոր զգացինք ՚ի լոյս
հանել Բաւհակ Խունուեցի կենսագրութիւնը, յու-
սարով որ մեծապէս կը շահուին սորանից ամենա-
սիրելի Հայ Ազգի ուսանող և ստումնաւարտ աղայք
և աղջ կուներ, պատանիք և օրիորդք: Սակայն մենք
զրեցինք ինչ որ ստուգիւ զետեմք, ինչ որ տեսած
ենք աչօք, ինչ որ շօշափած ենք վարժապետական
փորձով և ինչ որ ճշմարիտ է և անաչառ:

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 30 Апрѣля 1886 г.

28.315

4 312-60

Գործիս Ը. զուրկ — «Գողթականութիւն Վազանէցւոց» — քաղեցինք ծերոց բերանացի աւանդութիւնից: Սոյն ծերունիներն մատնանիշ արին Հեթումեանց Ալէքսան-բէկի մօտ դռնուած ձեռագիր պատմութիւնը, որի մէջ մանրամասնաբար պատմած է նոյն գողթականութեան անցքերը: Ալէքսան-բէկըն պատմեց թէ. «Ճմարիտ է այդ աւանդութիւնն և կար մեր տան մի ձեռագիր պատմութիւն, որը պատմէ Հեթումեանց Ստեփաննոս եպիսկոպոսն իբրեւ տիտնատես պատմագիր, որին շարացարած է իմ հայր Տէր-Վահանգ քահանան և իւր օրով պատահած պիտաւոր անցքերը: Սակայն յաւալին այն է որ այդ ձեռագիր պատմութիւնն մի տարի առաջ զոգացուած է մեր տանից»:

Այս աւանդութեան և Հեթումեան Ստեփաննոս եպիսկոպոսի պատմութեան նման (որը մի քանի անձինք կարգացած են և վկայում են) մի պատմութիւն գտնուում է և Զամէանի Հայոց Պատմութեան Գ. Հատորի «Գիրք վեցերորդ» ԳԼ. ԾԿՕ. Ը և Բ. հատուածներում:

Հետեւապէս «Զնաշխարհիկ Տղայ» -ն մենք նուիրում ենք մեր ամենատիրելի աշակերտ Իսահակ Խոնտունցի յիշատակին իբրեւ յաւերժական սիրոյ մշտախօս արձան:

Մոլոդ վ. Բաբինո-բոբինսկ

1886. Յունիս 20 ի Շուշի:

ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՂԱԶԱՆԶԵՑԻՈՑ *)

1748 թուին Իբրահիմ-Միրզան կուրանցեւորով իւր եղբայր Նաիլ կամ Նալ-Շահի աչքերը, ժառանգում է Պարսից դահլ և նստում Թաւրիզ քաղաքում: 1749 թուին Հին-Նախիջևանի, Զահլի, և Գողթան գաւառների Հայ իշխանաց հեա գնում են Թաւրիզ և Շահկերացի Յովհաննէս, Մխիթար և Վաղար իշխաններն և Իբրահիմ-Շահին սաստիկ բողբոբում են Հին-Նախիջևանի Հէյտար-Վուլի-խանի բռնաբարութեանց մասին, որոց պատճառաւ այդ գաւառների հայ ժողովուրդից մի մասն գողթած էր զանազան տեղեր:

*) Վազանէն, որի հին անունն է Հահկերտաւան, գտնուում է Գողթան գաւառում Հին-Նախիջևանի և Ագուլիսի միջև: Հահկերացիք զրեթէ մեծ մասամբ պղնձագործ եղած են. «Ղազանէի» երկրորդ անունն ծագումն առած է արուեստից, այն է թուրքերէն պղնձագործ բառից:

Իբրահիմ-Շահն խնայն հեռացնում է ձին-Նա-
խիջեանի խանութիւնից այդ բռնաւոր ձէյտար-
Ղուլի-Խանը և սորա տեղ առժամանակեայ կա-
ռավարիչ նշանակում պաշտօնանի խանի եղբորորդի
Ալի-Ղուլի-բէկը: Սակայն ձէյտար-Ղուլի-խանն
յաջողում է վերստին կաշառքով ձեռք բերել իւր
նախկին պաշտօնը և նոյն հայ իշխաններից վրէժ
լուծելու ծարաւով պատրաստւում է առաջիկայ
դարնան յարձակիլ Ղազանչու վերայ և կոտորել
Յովհաննէս, Մխիթար և Ղազար իշխանները,
որք իւրեանց քաջութեամբ և արիութեամբ նշա-
նաւոր էին բոլոր հայ իշխանաց մէջ:

Յովհաննէս-իշխանն, կանխաւ տեղեակ լինե-
լով խանի չար դիտաւորութեանն, պատսպարում է
իւր բոլոր ժողովուրդը Ղազանչու հիւսիսակողմն
եղած բարձր սարի գագաթի բերդակում, որն
հնուց արդէն կար: Իշխանաց հեռատես խորհրդով
աճապարանօք նորոգւում են բերդակի կասկածա-
ւոր տեղերն, լեռան ստորոտից բերդակն ջուր
փոխադրելու նախադրուշութեամբ, սարի Ղա-
զանչու կողմի լանջի վերայ շինւում են մօտ առ
մօտ բուրգեր, որոց մէջ պահպաններ դրուելով
ապահովւում է ջրի փոխադրութիւնն: Բերդակում
փութով ձուլւում են թնթանօղներ և պատրաստ-
ւում են առատ դնդակ և վառօտ: Այս գործում
մեծապէս նպաստում են պղնձադործ արուեստաւորք

և պղնձի արդէն պատրաստի առատ պաշարն:

1750 թուին Յունիսի 5-ին ձէյտար-Ղուլի
խանն մի քանի հազար զօրքով յարձակւում է Ղա-
զանչու վերայ: Իսկ Յովհաննէս-իշխանն քաջալե-
րելով խրախուսւում է իւր զօրքը կամ արիաբար
պատերազմել թշնամուն դէմ, կամ գիւցաղնաբար
յաղթել նմա և կամ տղամարդօրէն նահատակուիլ
և փառ անուն չթողնել աշխարհի մէջ: Ակսւում է
կատաղի պատերազմն. յաղթող են հանդիսանում
Հայերն և ջուրդւում է ձէյտար-Ղուլի-խանի զօ-
րաց մեծ մասն: Այն խանն, տեսնելով որ անկարելի
է զենու զօրութեամբ յաղթել հայոց, տեսնելով որ
ջարգուեցան իւր զօրաց ստուար մասն, տեսնելով
մանաւանդ որ բերդակի բարձրութիւնից արձակուած
դնդակներն զործում են մեծամեծ կոտորած, իսկ
իւրեանց արձակածներն բերդակին անգամ չեն
հասնում զառ ի վեր լինելու պատճառաւ, ուստի
և բերդակն մնում է անասիկ և անմարտնայի,
փառն որոյ ակամայից խոնարհւում է հաշտուիլ հայ
իշխանների հետ: Խանն երեք անգամ պատգամա-
ւորներ դրելով երգմամբ խոստանում է հաշտուիլ,
բայց Հայերն չհաւատալով մերժում են: Երբորդ
անգամ նոյն պատգամաւորք գալով և բազմադիմի
երդումներով հաւատացնում են Հայերին, որք
իջնելով լեռնից և բերդակից հաշտւում են խանին
հետ: Բայց յետոյ Հայ-Իշխաններն խանիցն

հրաւիրւում են Հին-Նախիջևան խնձորքի, ուր, ինչպէս յատուկ է նենգաժէտ անձանց և երգմնազանց դաւաճանների, խանիցն թունաւորւում է Յովհաննէս-Իշխանն և վախճանւում:

Միւս իշխաններն, անագան ուրեմն զգալով երգմնազանց խանի դաւաճանութիւնը և կասկածելով թունաւորուելուց, դիմում են Վաղանշի և տեղւոյն հայ ժողովրդեան ամենամեծ մասի հետ զաղթում 'ի Փոքր-Սիւնիք 1750 թուին Յուլիսի 10-ին: Վաղթականներից փոքր մասն ապաստանում է Վիգակի Մեղիք-Նսայուն, իսկ ամենամեծ մասն Վարանդի Մեղիք Շահնազար Վ-ին: Մեղիք-Նսային իւր հիւրերը բնակեցնում է Հատութ-աւանում, ուր մնում են ցարդ զաղթականաց յետականներն: Իսկ Մեղիք-Շահնազար Վ-ն նախ բնակեցնում է Վարանդի զանազան զիւղերում և ապա 1752 թուին փոխադրում է այդ զաղթականները *) 'ի Շուշի, երբ այս նորակառոյց քաղաքն արդէն կարօտ է լինում բնակչաց:

Շուշի զաղթած սոյն ժողովրդեան յետակտներն կազմում են այժմ քաղաքիս ամենապիտաւոր, հարուստ և պատուաւոր տարրն: Եյս զաղթականաց յետականներն 135 տարիներ Շուշում բնակելով հանդերձ, իրանցից անբաժան պահած են

*) Ագուլեցիք ևս Վաղանշեցւոյ նման մի գէպքով Ագուլեից Շուշի են գաղթում 1752 թուին:

«Վաղանշի» անունը: Իսկ ոչ այսչափ միայն, այլ և ցարդ կոչւում են այդ նախնական բառի սրբազործուած անուամբ «Վաղանշեցւոյ Նիկիդեցի» «Վաղանշեցւոյ Վաղովուրդ» և «Վաղանշեցւոյ Հասարակութիւն»:

Եւ այն զաղթականներից մին եղած է Խունուեց Յովհաննէսն, որից ծնուած է Սահակ-Վրիդորն, Սահակ-Վրիդորից Պարոն-Մինասն, իսկ Պարոն-Մինասից Իսահակն, որի մասին կը խօսինք:

ԾՆՈՒՆԴ ԵՒ ԾՆՈՂԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

Իսահակ Խունուեցն ծնաւ 1873 թուին Յունիւ. 17-ին և սնաւ իւր ծնողաց գրկում մինչև իւր հօթն տարեկան հասակն: Իսահակի մայրն տիկին-Չառին Ունանեց Բաբա-ապօր դուստրն է: Ուրեմն Իսահակի ծնողքն Պարոն-Մինասն և տիկին-Չառին, լինելով Շուշու հարուստ, պատուաւոր, ազնիւ և սուսջնակարգ դասակարգից, կազմում են մի ընտիր զերգաստան: Հարկ չկայ տակ թէ այս զերգաստանն սիրելի եղած է Շուշու հասարակութեան՝ իւր ազնութեամբ և համեստ

վարքով ու բարքով: Սոքա բացի Իսահակից ունին այլ ևս հինգ որդի և երեք դուստր, որոց մէջ երրորդ ծնունդն է Իսահակն:

Թարի ծնողքն մեծապէս հոգում էին ինչպէս միւս զաւակաց, նոյպէս և Իսահակի ընտանեկան կրթութեան և դաստիարակութեան մասին: Սոքա ամենայն շրջանկատ զգուշութեամբ հսկում էին և դեռ հսկում են իւրեանց զաւակաց ուտելուն, խմելուն, հագնուելուն, նստուածքին, շարժողութեանց և խօսակցութեանց վերայ, որպէս զի եւրախաբ լինէին մաքրասէր, չափասէր, ծնողասէր, հղբայրասէր, ծանրակաց, հանդարտաբարոյ, ճշմարտախօս, բարի, ազնիւ և ուղղապատում: Պարոն-Մինասի բացակայութեան ժամանակ տիկին-Չառուն վերայ է մնում այդ բոլոր հոգատարութիւններն, զորս կատարում է ամենայն համբերատարութեամբ և աջալըջութեամբ իբրև անխուսափելի պարտաւորութիւն և իբրև «մայր» բառի նշանակութեան իսկապէս ախպար:

Սոյն ազնիւ ծնողքն, պատուիրուած լինելով մի հայ ուսուցչից, նախ ուսուցանում են երախայոց մերձաւոր առարկայից անունները և ապա հեռաւոր առարկայից անունները: Մանկանց մարմնոյ մասունքներն կամ անդամներն աւելի մօտ լինելով, ուսուցանում են արտասանել զլուխ, մազ, ձական, յօնք, աչք, քիթ, երես, բերան, ձեռք, և այլն:

Յետոյ կարգաւ սովորացնում են զգեստի անունները, օրինակ շապիկ, գլխարկ, կօշիկ. կրկնակօշիկ, և այլն. անկողնոյ մասերը, մահճակալ, անկողին, սփռոց, վերմակ, բարձ, և այլն: Ապա անամիջի բոլոր կահ ու կարասեաց, կերակրոց, ամանների, անօթների, գործիքների, տան մասերի, պարտիզի, ծառերի, ծաղիկների, կանաչեղէնների և այլն, և այլն, անունները և տեսակները և համբել են տալիս մէկից մինչև յիսուն թիւերը: Հարկ է կայ ասել թէ մանուկներն այսպիսով ծանօթանում են իւրեանց տեսած բոլոր իրերին և սովորում են նոցա անունները:

Իսահակն, զինքը շրջապատող առարկաների անունները ուսանելուց յետոյ, բարձրացնում է դէպի վեր իւր աչաց հետ և իւր հետաքրքիր մտադրութիւնը և հարցմամբ սովորում Աստուած, երկինք, արեգակ, լուսին, աստղ, թուղբ, անձրև, ցօղ, կարկուտ, եղեամն, ձիւն և աղեղն բառերը:

Իսահակն, իւր հնգամեայ տարիքը լրացնելուց վերջն, իւր սիրելի հօր հետ յաճախ գնում է եկեղեցին: Նա թէ փողոցներումն և թէ եկեղեցումն անսպառելի հարցեր է առաջարկում իւր հօր և պահանջում պատասխանները: Այդ պատասխաններով նա սովորում է իւր տեսած փողոցների, աների, խանութների, եկեղեցւոյ պատկերների, զարդերի, անօթների և սպասների անունները:

Իւր հօր հետ զրօսեցաւ զնացած ժամանակ նմանապէս յաճախ հարցեր տալով և պատասխանները ստանալով սովորում է իւր տեղած լեռներէ, բլուրներէ, գիւղերէ, անտառներէ, գետակներէ, և այլն անունները:

Պարոն-Սինասն, սովորաբար հինգ տաղափարներին երախցքը մաքուր հաղցրած և զարդարած տանում է եկեղեցին, ուր ամենքն աղօթում, Ս. Խորհրդին հաղորդում, տուն վերադառնաւ, մի մի բաժակ զինի վայելում սրբութեան վերայ և ապա ձաշում են միասին:

Խառհակն, ամեն առաւօտ երբ վարթնում է քնից, լրտնում է իւրը երեսը բռնալիք ջրով, մաքուր երեսաբլբլով սրբում, գեղեցիկ հագնում, կրկիկ տանկրում, ծնողաց ձեռները համբուրում, եղբարց և քնոց ձեռքերը սեղմում, ամենին «Բարի լոյս» մաղթում և յետոյ իւր բաժին թէյը վայելում: Սի և նոյն ձեով «Պիչեր բարի» է մաղթում զիշերներն, ապա բաժանում քնանալու:

Խառհակն չափազանց սիրում է սոխակր, փարիք, պատկերազարդ դրքերը և լրագիրները: Աս զգում է առանձին ուրախութիւն լսել այն գեղին սոխակի գեղգեղանքը, որն միշտ երգում է իւրեանց գահլճից կախուած գեղեցիկ վանդակում. զգում է յատուկ զուարճութիւն տեսնելով և հոտոանելով այն գեղափայլ վարդերը, որք բացւում

են իւրեանց պարտիզում. զգում է և մասնաւոր զուարճութիւն ուշի ուշով նայելով դրքերի և լրագիրների պատկերները և նկարները, որք կան այդ թղթերում հաղարաւոր մարդոց, կենդանեաց, թռչնոց, ծառոց, ծաղկանց և սողնոց: Ելլի օրից սկսեալ հայրն բերել է տալիս պատկերազարդ դրքեր և լրագիրներ յուրախութիւն և ի զուարճութիւն Խառհակին. իսկ մայրն տան մէջ ևս պահում է ամսական վարդեր, փոյթ խնամով պահպանում և անձամբ դարմանում ի սէր իւր սիրական որդուն:

Երբ, հրաւերքների կամ այցելութեանց պատճառաւ, բացակայ են լինում իւր ծնողքն, Խառհակն զրան առջև անհամբեր սպասում է նոցա դարձին: Ամեն անգամ այն ինչ ներս են մտնում իւր ծնողքն, Խառհակն իսկոյն դիմաբաց փարում է նոցա առանձին առանձին գեղաժողով զխօք, քաղցր նայումքով և որդիական բռնն սիրոյ զվայցմամբ և ուրախութեան աղաղակներով ույնծութեան նշաններով բազմիցս կրկնում է այն նուիրական բառերը. «Հայրիկ, հայրիկ, մայրիկ, մայրիկ»:

Խառհակի սերտ ծնողասիրութիւնն, մեղրածորան լեզուն, համակրելի ծիծաղն, քաղցր ձայնն, ծանր խօսակցութիւնն, շնորհալի շարժումքն և հանդարտակաց նստումքն առ ինքն է գրաւում ինչպէս իւր ծնողաց, ազգականաց և բարեկամաց,

նոյնպէս և բոլոր այցելուաց սէրը և համակրութիւնը, զոր օրինակ վկայում են բոլոր անսնողներն և ծնողքն: Այս պատճառաւ Յովսէփ-Պէղեցիին իւր բոլոր առաքինութիւններով որքան սիրելի եղած էր Յակովբ-Նազապետին, Ասահակին ևս իւր բոլոր բարեմասնութիւններով այնքան սիրելի եղած է իւր ծնողաց և ամեն ազգականաց:

Գ.

ՍԿՁԲՆԱԿԱՆ ՈՒՍՍՈՒՆՔ

Ատանեկան ուսմունքը և կրթութիւնը ստանալուց յետոյ, Ասահակին անհրաժեշտ հարկաւոր էր ստանալ նաեւ դպրոցական ուսում և կրթութիւն: Ասահակն, որ անպայման հնազանդում էր իւր ծնողաց կամայն, Պարոն-Մինասի կարգադրութեամբ 1879 թուին Սեպտեմբ. 10-ին մտաւ Շուշու «Հայոց Հոգեւոր Ուսումնարան»-ն, ուր և սկսաւ ստանալ մայրենի լեզուի ուսումը Ա. Պատրաստարանում:

Այդ տեղ ամենայն ինչ նորութիւն է Ասահակի համար, նոր նոր ձեով նստարաններ, նոր նոր ընկերներ, նոր նոր ուսուցիչներ, նոր նոր բառեր խօսքեր, խօսակցութիւններ և տառեր, նոր լեզու,

հարցեր և պատասխաններ, կարգեր և կանոններ: Այն իսկ ուսումնարանն մտած օրից Ասահակն զգաց որ իւր առաջ պատրաստ էր մի յեղափոխական, ամենամեծ դժուարութիւն, այսինքն վարժապետաց խօսած լեզուն բոլորովին տարբեր էր իւր ծնողաց իրան հետ խօսած լեզուից, որը ինքն սովորած էր արդէն: Ղլխովին տարբեր էին նաեւ բառերի և հնչիւնների ձայներն և պատմելու եղանակներն ու ձևերն, վասն որոյ նորա մէջ բացուեցաւ մի բարոյական մենամարտութեան ասպարէզ: Նա որոշեց հաստատակամ ջանքով հեռզհեռէ յաղթել այդ բոլոր դժուարութեանց, իւր ընթերցանութեան հետ աստիճանաբար ուղղել իւր լեզուն և բուն վարժապետաց խօսակցութեան նմանեցնել իւր խօսակցութիւնը և պատմած պատմութիւնները: Նա ինչպէս որոշեց, այնպէս և արաւ և փոքր առ փոքր յաղթեց ամեն դժուարութեանց:

Ասահակն ուսումնարանից առն վերադարձած ժամանակներում, որպէս պատուիրուած էր իւր ուսուցիչներից, անեցւոյց հետ խօսում էր նոր ուսած լեզուի բառերով: Նա աշխատում էր անեցւոյց անգամ ուսուցանել իւր ուսած նոր լեզուն, եթէ հնարին լինէր այդ:

Մանկութեան հասակից սկսեալ Ասահակն զարմանալի սէր ձգեց ուսման և ուսումնարանի

վերայ, որպէս թէ ամենասիրելի և զուարճալի առարկաների վերայ: Ամեն առաւօտ, երբ զաթնում էր քնից, վայելում էր թէյը, համբուրում էր իւր ծնողաց ձեռները, շալակում իւր փոքրիկ բեռը, ուր զետեղուած էին լինում սովորաբար իւր դասական առարկաներն և սպա զուարթագին դիմում էր ուսումնարան:

Իսախան 1880 թուին փոխուեցաւ Բ. Պատրաստարանն, իսկ 1881-ին Գ. Պատրաստարանն: Ամեն տարի դասարանը փոխելուց վերջն ստանում էր իւր հօրից իբրեւ պարգև մի ձեռք նոր հագուստ, մի զիրք և դասական զեղեցիկ առարկաներ: Առէր ստացած զրքերն էին «Չորս մանրամէկ», «Առեւտածաղիկ» և «Մայրենի լեզու Բ. Գ. և Գ. տարի»:

Ամեն օր տուն դառնալուց յետոյ, Իսախան ըստ հրահանգի ուսուցչաց ճաշում էր, մի ժամ զբօսնում պարտիզումն, սպա պատրաստում հետեւեալ աւուր դասերը և սպա կարգաւ կորզում իւր հօրից նուէր ստացած զրքերը մինչև քնանալու ժամանակ: Օղորդալի պատմութիւններն արծարծեցին մանկան մէջ սէր յաճախ կարգալու, որին մեծապէս օգնում էին և իւր հայրն և իւր մեծ եղբայր Լեւոն: Արդացած ժամանակ զիծ էր քաշում այն բառերի ասկով, որոց նշանակութիւնները ոչ ինքն գիտէր և ոչ իւր մեծ եղբայրն:

Հետեւեալ առաւօտեան տանում էր իւր հեռ գիրքը և վարժապետից պահանջում չինացած բառերի նշանակութիւնները դասաւարտութիւնն սկսուելուց առաջ: Ուսման և կանոնաւոր ընթերցանութեան անընդհատ շարունակութեամբ նա սկսաւ հեռ գր-հեռէ վարժ կարգալ, բմբռնումը աստիճանաբար սրել, միտքը փոքր առ փոքր ծոխացնել, ստեղարտագրութեամբ ուղղագրութեան վարժուիլ, խօսակցութիւնը զգուշութեամբ զեղեցիկացնել և զգացմունքները սակաւ առ սակաւ ասածնորդել զէպի բարին, օգտակարն և զեղեցիկին:

Իսախան Գ. Պատրաստարանում հանդիպեցաւ և մի նոր դժուարութեան — ուսերէն լեզուի: Սկզբում ամեն ինչ խորթ էր աղայի համար. խորթ էին ուսերէն տառերն, հնչիւններն, արտասանութիւնն, դրութիւնն և խօսակցութիւնն: Ասկայն նա յաղթեց և այդ բոլոր խորթութեանց իւր հաստատակամ ժրջանութեամբ և կանոնաւոր շարունակութեամբ: Հեազհեազ սկսաւ խօսիլ, գրել և կարգալ ուսերէն լեզուն ևս:

Եռամեայ արձակուրաի ժամանակ ծնողքն հսկում էին որ Իսախան չաեսակցէր և չընկերակցէր փողոցային և անգործ աղայոց հեռ, որպէս զի չուսանէր նոցանից անախորժ սովորութիւններ, անհամոք տալաւորութիւններ և դատարկասիրութիւն: Երեկոյեան ժամերում, որոց մէջ տարածւում էին

լեռնաստուն զովերն, Պարոն-Մինասն անձամբ տանում էր երախայքը, մանածում զուարճալի տեղերում, ցոյց տալիս հեռուից շրջակայ տեղերը և վերադարձնում առնէ։ Իսահակն առաւօտեան զով ժամակներում կարգում էր զուարճալի և դիւրմբունիք վէպեր և պատմութիւններ և չիմացած բառերի նշանակութիւնները ուսանում էր բառարանին նայելով։ Մի հայերէն գիրք ամբողջապէս կարդալուց վերջն, ամբողջապէս կարգում էր և ուսերէն դասագիրքը, որպէս զի զուգընթաց յառաջ տանէր երկու լեզուները ևս, չիմացածների համար նայելով ուսերէնից հայերէն բառարանին։ Իսկ ճաշից յետոյ քնանում էր մի ժամ և զարթնելուց վերջն կրկին շարունակում ընթերցանութիւնը։ ապա արտագրում էր մի երես հայերէն և մի երես ուսերէն։

Ահա այսպէս անցան Իսահակի մանկութեան օրերն, ծնողական դաստիարակութիւնն և նախնական ուսումն ու կրթութիւնն։

Պ.

ԻՍԱՀԱԿՆ ԲԷԱՆՈՒՄ *)

Իսահակն թողեց նայոց. նոգեոր ուսումնաւորանք 1882-ին և Յունիսի 10-ին լաւ քննութիւն տալուց յետոյ։ Սոյն թուականի արձակուրտից սկսեալ մինչև Փետ. 20-ն, ուսերէնի համար միայն պատրաստուեցաւ մի մասնաւոր վարժապետի մօտ և, ըստ ցանկութեան իւր հօր, Փետ. 22-ին մտաւ Շուշու Բէալնու Մեծ-Պատրաստարանն՝ լաւ քննութիւն ներկայացնելուց յետոյ։

Իսահակն այդ տեղ ծանօթացու հայերէն քերականութեան Ա. մասի բոլոր նշանական բառերին, որք սովորաբար կոչուում են «մասունք բանի»։ Օանօթացաւ նա և պարբերութեանց, նախադասութեանց, կէտադրութեանց և նշանական ձայներին, ինչպէս են հարցիկան, զարմացական, կոչական,

*) Արդէն շատերէն յայտնի են Բէալնիների ծրագիրն և ուսանելի աւարկայից որքանութիւնն։ Այս պատճառաւ մենք միայն խօսում ենք հայերէնի մասին, աւելորդ համարելով կրկնաբանութիւնը։

են, և անուանց հորովներին: Աս այնքան գեղեցիկ սովորում էր, մինչև անգամ մի պարբերութիւն առնելով զատում էր միջև նախադասութիւնները և ամեն մի նախադասութիւն կարգաւոր՝ մի առ մի որոշում էր նորա միջև բոլոր բառերը և տալիս իւր տեսակի անունը, ինչպէս աւանդւում էր թէ՛ առանձին գրելով և թէ՛ մայրենի լեզուի վերայ կարգաւորով: Հասարակ ընթերցանութեան ժամանակ, նա իւր կարգում կարգում էր մի հատուած, հարցնում չինացած բառերի միայրը, պատմում անգիր ամբողջ հատուածը, հանում հեռութիւնը՝ ասելով թէ այս հատուածով հետ սովորեցանք այն ինչ բարոյական իրաւունքներ: Եւ այն ինչ բարոյական իրաւունքներ:

Արօնի դաստիարակն էր Ս. Պատմութիւնն Հին Աստիարանի և ուսուցման շրջանն «Արարչագործութիւնից» մինչև «Վաւթի թագաւորութիւնն»: Իննհակն անգիր պատմած ժամանակ կենդանացնում էր պատմութիւնը: Այնպէս ուղիղ, համարձակ, փաստահար, ոգևորւած և ծանր պատմում էր մի ամբողջ գլուխը, հանում հեռութիւնը և բացատրում պլնի բովանդակութեան բարոյականը, ինքս անգամ ուրախանում, զմայլում և զարմանում էի: Բոլորովին ճշմարիտ կը լինի, եթէ ասենք Իսահակին իրան աւանդւած դասերը պատասխանում էր այնպէս, ինչպէս աւանդում են վարժապետներն աշակերտաց:

Ը. Վասարանում, համաձայն ծրարին, վերջացուց նա Ս. Պատմ. Հին-Աստիարանի, Մայրենի լեզ. Վ. տարի և քերականութեան կէսը հանդերձ գրութեամբ և վերջութեամբ:

Բ. Վասարանում աւարտեց Ս. Պատմ. Նոր-Աստիարանի և քերականութեան քննարկ մասը: Վերականութեան կանոնների համար իւր մաքից դրած օրինակներն գեղեցիկ էին, խորհրդաւոր և իմաստալից: Վ. Վասարանում աւարտեց Վրիստոնէականը, ամբարելով իւր սրտում կրօնի մասին զգացած ընտիր տպաւորութիւններ, որովք աւելացան հետզհետէ նորա աստուածաբանութիւնն, քերականութիւնն, կրօնասիրութիւնն և եկեղեցասիրութիւնն: Նոր-կտակարանի պատմութեան բարոյական տղւկեցութիւններն մանաւանդ թողնում էին նորա փափուկ սրտի և ընդունակ զգացմանց մէջ խոր տպաւորւած սերմեր, որք աճում էին Իսահակի հասակին հետ:

Մայրենի լեզուի մէջ Իսահակն կարգում էր «Հայկի պատերազմը Բելի դէմ» «Արամի քաջագործութիւնները» «Արա-գեղեցիկ» «Արայի պատերազմը Շամիրամի հետ» «Տիգրան Արեւանդեան» «Տրդատ թագաւորը և Վրիգոր Առաւորիչը» «Մեծն Ներսէս» «Սահակ պարթև» «Մեսրոպ մաշտոց» «Վարդանանց պատերազմը» և «Վահան Մամիկոնեան» հատուածները:

Չնայելով Իսահակի հասակի փոքրութեանն, նա չափազանց զգայուն էր և անհաւատալի դիւրազգաց սրտի տէր, որի նման երախայք հազուադիւտ են այդ հասակում: Վժուարանում է մեր գրչի լիզուն բացատրել այն ամենը, ինչ որ մենք տեսած և նշմարած ենք Իսահակի անձնաւորութեան մէջ:

Իսահակն 1885 թուին և Սեպ. 2-ին մտաւ Վ. Վասարան: Հարկ չկայ ասել թէ նա ինչպէս յառաջագէմ էր հայերենի մէջ, նմանապէս յառաջագէմ էր և ուսուցիչների ու դպր. ղեկերէն լիզունների բոլոր առարկաների մէջ: Եւստ այս է պատճառն որ նա ամեն տարի փոխում էր իւր դասարանը և այն համարեալ թէ առանց կրկնաբնութեան:

Ե.

ԻՍԱՀԱԿԻ ՎԱՐՔՆ ՈՒ ԲԱՐՔՆ

Իսահակի վարքն ու բարքն գովութիւններով հանդերձ հռչակուած են թէ՛ ընտանեկան կեանքում և թէ՛ ուսումնարանական շրջաններում: Ինչպէս վկայում են նորա ծնողքն, Իսահակն, իւր վեցամեայ հասակը լրացնելուց յետոյ, ոչ խռովել

գիտէր, ոչ չնչին իրերի համար լալ և ոչ իւր ծնողներից ժամանակ կամ անժամանակ իրեր պահանջել, որք յատուկ են այդ հասակի մանկանց: Նա միշտ ուրախ, միշտ զուարթ և միշտ հեռեւող եղած է իւր ծնողաց հրամաններին և ամեն ակնարկութեանց հըռ հպատակութեամբ:

Իսահակն երբ կամենում էր գնալ մի աղ գահանի մօտ կամ բարեկամի և կամ ընկերակցի տուն, ինչպէս պատուիրուած էր, նախ ստանում էր հրաման իւր ծնողներից և ապա գնում: Ծնողքն ապահով էին լինում նորա գնացած տեղը կանխաւ իմանալով: Նա իւր գնացած տեղերում նստում էր համեստութեամբ, տեսակցում և խօսակցում պարկեշտութեամբ և վերադառնում պատուով: Նա այս առաքինութիւններով միշտ պատիւ և պարծանք էր մատակարարում իւր ծնողաց:

Ոչինչ պակաս գովութեան արժանի էին նորա վարքն և բարքն Հայոց Հոգ. Ուսումնարանում և Ռէալում: Նա ունակութիւն արաւ ճշտութեամբ կատարել բոլոր վարժապետաց այն պատուէրները, որք վերաբերում էին ուսման յառաջադիմութեան և ընկերակցաց հետ վարուողութեան համար: Ուսուցիչներն դասարան մտնելուց յետոյ, Իսահակն ամենեին ոչ խօսում էր, ոչ ձեռները խաղացնում և ոչ ոտքերով տախտակները թրխթրխացնում և ոչ ծիծաղում, ինչպէս տեսնում են այդ

թերութիւններն շատ աշակերտաց վերայ, այլ ծանր նստած ամենայն ուշադրութեամբ լսում էր պատմողներին կամ վարժապետներին: Արբ հարկն պահանջում էր լրացնել պատմող աշակերտաց պահաս թողած պատմութիւնը կամ հարց տալ ուսուցչաց, նա կանգնում էր համեստութեամբ, որը տեսնելով դադրեցնում էին ուսուցիչքն պատմութիւնը կամ դասը և խօսք տալիս Բասճակին: Այս քաղաքավարութեամբ նա յարգում էր դատարանի վեհութիւնը, պատուում կարգ ու կանոնը և համեստութեամբ ուղղում պատմութեան կամ դասի պակասները: Այս բարեմասնութիւններով Բասճակն կենդանի ախպար և օրինակելի պատկեր էր հանդիսանում իւր մոտ ընդ զատարաններում:

Վարժապետներն Բասճակի նստարանի վերայ նստեցնում էին յաճախ խօսող և դասը անհանգստութեամբ խանգարող աշակերտները: Այսպիսիք Բասճակից բարի օրինակ տանելով հեռուհեռ ուղղում էին իւրեանց թերութիւնները:

Բասճակն բնաւորութեամբ համեստ, ծանր, ազնիւ, պարկեշտ, ամօթխած, հեզ, խոնարհ, պատուասէր և ուշխատասէր տղայ էր: Ոչ Բասճակն զանդատած է ոչ դիւրեց ցարդ և ոչ մի աշակերտ Բասճակի մոտին: Սա բնաւ չ'զիտէ ոչ կեղծիկ, ոչ պատրուակիկ և ոչ փոփոխել որեւիցէ զէպք կամ կեղեցութիւն և կամ խօսակցութիւն: Ամեն բան

պատմում, խօսում և վկայում էր նշոյնութեամբ, ճշտութեամբ և անաչառութեամբ:

Նա տան մէջ, եկեղեցում, ուսումնարանում և ծանոթարհներով երթևեկելու ժամանակ այնչափ ծանրաբարոյ, լռակաց, համեստ և վեհանձն էր, որի վերայ դժուրութեամբ էին խօսում մեծ մարդիկ անդամ: Բասճակն թէև տղայ էր հասակաւ, սակայն փայլում էին յայտնապէս իւր վերայ կատարելութեան այն ամեն նշաններն, որք համախմբուած, են լինում երբեմն հազուադիւս անձնաւորութեանց մէջ: Տղայի այս կատարելութեան նշաններից ենթադրում էին ուսուցիչք և շատերն, որ նա ապագայում կը լինի մի ականաւոր, դոյժունեայ և խելքով ու հոնձարով եղակի մարդ: Հարկ չ'կայ ասել թէ Բասճակն ամեն կողմից վայելում էր սէր, յարգանք և պատիւ:

Բասճակի առանձնատենեակի պատեղանի հոնդէպ կախուած էր միշտ շաբաթական դասացուցակն, որի վերայ, ամեն երեկոյ ընթերցից յետոյ, նայելով պատրաստում էր հեռեեալ աւուր դասերը: Վասերը պատրաստելուց յետոյ նա անդութում էր և քնանում:

Իւր հասակի աճման հետ աճում էին և իւր ուսմունքն, լուսաւորում միտքն, ընդարձակում դադարիարներն, զարգանում գաղտնութիւնն և բարձրանում ձգտումներն: Նա չափազանց սիրում

էր նոր նոր անուաներ, օրինակ արեգակը և լուսինը անուանում էր «Աստուծոյ աչքեր», աստեղները կոչում էր «անշուան, անիւղ, մշաւառ կանթեղներ», երկինքը «անկար և անյեկարան վրան Աստուծոյ», անձրեւը և ձիւնը «օրհնութիւն Աստուծոյ», աղեղը «Աստուծոյ ողորմութեան կամուրջ», որոտումը «զգաստացուցիչ ձայն Աստուծոյ», կայծակը «շանթ մեղաւորաց», քամին, զեփեփուրը և սիւքը «շունչ Աստուծոյ», խօսնակ թռչունները «Աստուծոյ ալէլուիա երգող», ծաղկանց անուշահոտութիւնը «կենաց հոտ», ջրվէժները և գետակները «անդադար օրհներգութիւն Աստուծոյ» ևն, ևն, ևն:

Իսահակին կիեղեցի էր յաճախում և ջերմեռանդութեամբ աղօթում միայն շաբաթ երեկոյներն, կիւրակէ առաւօտներն և կէսօրներն, վասն զի նա ամբողջ շաբաթն զբաղուած էր լինում դասերը սերտելու և գրելու ծանրութիւններով և թանգարանի գործերով: Այսու ամենայնիւ նա ամեն առաւօտ, երեսը լուանալուց յետոյ, իւր առանձնասենեակում աղօթում էր, նոյնպէս և քնանալու ժամանակ: Նա առաւօտեան աղօթքում «Հայր մեր» Տէրունական աղօթքին կցում էր և «Լոյս արարիչ լուսոյ, առաջին լոյս» Արեւակալի աղօթքի չորս տունը, իսկ հանգստանալու ժամանակ «Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ» նարեկը:

1886 թիւն է և Յունիարի մէկն: Իսահակին ստացած է սոյն շրջանի Բ. քառորդի յառաջագիմութեան թուանշանները: Վոհացուցիչ են իւր թիւերն և ինքն ձգտում է առաջիկայ Ապոստոլիկին փոխուիլ Ե. Վասարանն:

Ե.

Հ Ի Ի Ա Ն Դ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Իսահակին տասն և վեց օրից յետոյ լրացնելով իւր տասն և երեքերորդ տարեշրջանը՝ մտնելու է տասն և չորրորդն: Իսահակին ունի միջակ բարձրութեամբ հասակ, հրեշտակային և սպիտակ դէմք, կլորակ և գեղեցիկաձև պոչ, սաթաղոյն և կակուղ մազեր, լայն և պարզ ճակատ, թուխ և աղեղնաձև յօնքեր, սրաքիւր և նախշուն աչքեր, խիա և սևորակ արանանուէքներ, ուղղաձիգ և կանոնաւոր քիթ, սպիտակ և ուռուցիկ պսակ և չափաւոր մեծութեամբ բերան: Իւր ձայնն բարակ է, ելեւէջն քաղցր, խօսակցութիւնն դուրախ, խօս-

քերն խմտաաղից, տեսակցութիւնն սրտազրաւ և ընկերականութիւնն ակորթելի: Եւր միտքն յատակ է, սիրան մաքուր, գառաղութիւնն առողջ, խղճմբտանքն կենդանի, խորհուրդներն օգտակար, գաղափարներն բարձրաթիւշ և աւելնն խոնարհաւ: Եյս բոլոր առանձնայատկութեանց ապացոյց են իւր գործերն, որոց մէջ իբր 'ի հայելոջ անդրադառնում են այդ առաքինութիւններն: Իսկ իւր Ֆիղեքական կաղմուածքն նուրբ է, թէ և այն երևում է արտաքուստ պնդակալմ: Բայց այսու ամենայնիւ միշտ առողջ էր և, համարեալ թէ Բէալնուքաւամեայ շնչաններում մէն մի տարուայ մէջ, հազիւ թէ չորս անգամ բացակայ գտնուած էր գասերից: Եյս բացակայութեան պատճառներն իւր ազգակաւնաց հարսանիքներում անքուն մնալն էին և ոչ հիւանդութիւնն, որը բնաւ չունէր:

Յունվարի 5-ին առաւօտեան Բէալնու Զայ փոքրահասակ աշակերտաց հետ Խառհակն ևս հաղորդուեցաւ Բրիստոսի կենարար և մեղսաքաւիչ Խորհրդին և վերադարձաւ տուն: Սա ճաշից յետոյ յայտնում է իւր ծնողաց, որ ինքն զգում է իւր մարմնոյ բոլոր մասերում կսկծեցուցիչ ցաւեր: Նախ հրաւիրւում է Պարոն-Սինասից մի բժիշկ, ապա բոլոր բժիշկներն: Սոքա կաղմում են բժշկական խորհուրդ: Խորհրդականաց ամենի կարծիքն կեղրոնանում է այն եղրակացութեան մէջ, որով

վճռում են թէ «Խառհակի հիւանդութիւնն բարդ յօդացաւ է»: *) Բոլոր բժիշկներն ամեն օր երեք անգամ զալիս էին հիւանդի մօտ, առաւօտեան, կէսօրին և երեկոյեան: Սոքա ամեն ջանք 'ի գործ էին դնում, որ առնէին ցաւի առաջքը, մինչդեռ այդ ցաւն, նոցա հասկացողութեամբ, հասած էր հիւանդին ներսի գործարաններին: Եթէ հասնելու լինէր, ամենամեծ վտանգ կրսպառնար հիւանդի կեանքին անխափած:

Յունվարի 10-ին լսեցի Խառհակի հիւանդութիւնը և աճապարանօք գնացի այցելել: Պախ հիւանդագին իմ ամենասիրելի աշակերտը, որն, ինչպէս երևում էր, նեղւում էր յօդացաւիցն: Նա ստէպ ստէպ ^{բռնաբեր} էր, ճրոճում և չափազանց արագութեամբ շունչ տալիս և առնում: Երբ ջերմաչափը հանեց Պարոն-Սինասն հիւանդի կրնատակից, տաքութիւնն հասած երեցաւ մինչև 40 աստիճան: Եյսու ամենայնիւ նա յայտնեց թէ երեկուանից 5 աստիճան պակասած էր ջերմութիւնն: Ծնողքն, եղբարքն և քոյրերն պատած էին հիւանդին մահճակալի շուրջն և զորովագութ սիրով կաթարում էին նորա հրամանները և կամենում էին հոգ ու մօխիւր դառնալ նորա ոտից տակ: Խառհակն զիս տեսածին պէս, 'ի պատիւ իմ առ-

*) Плевритъ, осложненный ревматизмомъ сочленений. Ревматизмъ сочленовный, осложненный плевритомъ.

վայր մի մոռացաւ իւր ցաւերը և նստաւ մահճումն։
Ողջունելով բռնեցի նորա աջ ձեռնը խնդրեցի
կրկին ընկողմնիլ և հարցրի։

— Իսահակ ջան, ի՞նչպէս էք այժմ։

— Եւ չեմ, հայր սուրբ, պատասխանեց նա
ցաւազին ձայնով։

Նկատելով որ նորա սրտածմէի ծնողքն ար-
դէն չափազանց վշտահար էին, փութացայ նշմար-
ներով քաջալերել հիւանդը, որ սրտապնդուելով
խնայէր նոցա, բայց նա զանցառութեան տուաւ այդ,
անշուշտ ցաւոց սաստկութեան պատճառաւ։ Եւ
աշխատեցի դէժ խօսքով ընդունել տալ այդ առա-
ջարկութիւնը, վասնորոյ կարեկից ձայնով տասցի.

— Իսահակ ջան, ինչպէս Ձեր հայրն վկայում
է, այժմ լաւ էք նախորդ օրերեց, Եստուծով
կ'առողջանաք և շուտով ուսումնարան կը դաք։

— Այր միւս անգամ այցելութեան դաք, այն
ժամանակ կը տեսնէք թէ ինչպէս կը լինիմ ես,
կը տեսնէք թէ ինչպէս կը լինի Ձեր սիրելի Իսա-
հակն. որովհետեւ իմ խօսքին չէք հաւատում դուք։

Հիւանդի վերջին խօսքերն սաստիկ յուզեցին
իմ միաբը և շարժեցին իմ սրտի բոլոր թիւերը։
Մի քառորդ ժամ տեսակցելուց յետոյ չկարողացայ
այլ ևս երկար դիմանալ այս բարոյական ցաւոց
բուռն ճնշմանց, մաղթեցի առողջութիւն և հե-
ռացայ արտասուագին։

Սակայն բժիշկներն տակաւին կտրած չէին
իւրեանց յոյսը, վասնորոյ ստէպ ստէպ այցելում
էին հիւանդին և տալիս հարկ եղած հրամանները
և դեղաստամները։

Ինչպէս ես, նմանապէս բոլոր ուսուցիչներն
ամեն օր մարդիկ զրկելով տեղեկութիւն էինք ըս-
տանում Իսահակի առողջութեան մասին։ Յուն-
վարի 12-ին աւետեցին լրաբերներն թէ Իսահակն
այժմ բուականին լաւ է և հետզհետէ նորա ցա-
ւերն տեղի են տալիս առողջութեան։ Այս տեղե-
կութիւններն պատճառեցին մի անբացատրելի ու-
րախութիւն այն ամեն անձանց, որք ճանաչում,
սիրում և յարգում էին Իսահակը։ Հարկ չ'կայ ա-
սել որ Յունվարի 12-ին գրեթէ Բէալնու բոլոր
աշակերտաց համար եղաւ մի ամենամեծ ուրախու-
թեան և ցնծութեան տօնելի օր։ Սոյն ուրախու-
թիւնն և ցնծութիւնն անդրադառնալով վարժա-
պետների սրտերից աշակերտաց սրտերն և աշա-
կերաների սրտերից վարժապետների սրտերն՝ պայ-
ծառ փայլում էին միախառնուած բոլորի դիմաց
վերայ։

ՆՈՐՅՐԴԱՒՈՐ ՊՍԱԿ

Յունվարի 13 — 14 համեմատաբար թեթևա-
նում էր Բասձակի հիւանդութիւնն: Իսկ 15-ին
առաւօտեանից հիւանդն սկսում է փոխուիլ: Բաս-
ձակն ճաշից յետոյ ստէպ ստէպ համբուրում է
մերթ իւր հօր և մերթ իւր մօր ձեռները և համ-
բուրում իւր եղբայրների և քոյրերի հետ: Փայ-
լում էին զեղանձիծաց ժպիտներն նորա շրժանց
վերայ, դուրգութում էր ուրախութիւնն նորա այ-
տերի շուրջն և ծածանում էին հեղատաշ արեաց
նման նորա քաղցր նայուածքն իւր աչաց ծովե-
րում, ինչպէս յատուկ էին իւր բնաւորութեան՝
առողջ ժամանակներում: Արքեւ թէ տեղի արե-
ած էին իւր ցաւերն առողջութեան և ինքն այդ
ձեւերով և շարժուածքներով ճշնում էր ապահովել
իւր ծնողքը իւր առողջութեան մասին: Այսպիսով
կարողանում է զէթ երկու ժամ մխիթարել և
սփոփել իւր շուրջն բոլրաժ զերգաստանը:

Այն աւուր երեկոյեան զէմ յանձնում է իւր
թանգարանի բանալին իւր հօր, ինչպիսիք որ լա-
պահարանէ իւր թանգարանը և ոչ ոքին չյանձնէ
այն բանալին: Բասձակն վերջին անգամ համբու-
րում է ջերմագին իւր ծնողաց ձեռները, աղօթում
է մոռվի մի քանի րոպէ, ապա կրկին թեքում
իւր մահճում և յետոյ ժամի 5-ին փախում իւր
աչքերը զէպի յաւիտենականութիւն:

Յունվարի 16-ին և առաւօտեան տասներորդ
ժամին տեղի ունեցաւ յուզարկաւորութեան հան-
դէսն: Հանդիսին ներկայ էին, համարեա թէ,
Շուշու բոլոր քահանայք, Անապատի կուսանք,
գրքուկիս հեղինակն, քաղաքագեան, հաշտարար
գատաւորն իւրեանց սրբազայիւք, ողջ բժիշկներն,
ամբողջ պաշտօնական անձինք, տիտղոսաւորք,
իշխանք, Հողեոր Աւսումնարանի Տեսուչ պ. Մով-
սէս Սամուէլեանցն բոլոր ուսուցիչներով և աշա-
կերաց երգեցիկ խմբով, Բէալնու Ղրէքար պ.
Միխայէլ Սաւիչ Տարասովն, իւր օգնական պ.
Միխայէլ Նիկիթորովիչ Շմանովսկին ամբողջ
վարժապետներով, աշակերտներով և միանգամայն
ժողովրդեան մեծ բաղմութիւն: Այս տիտղոս հան-
դէսն հողեոր արարողութեամբ և երգերով շարու-
նակերով մտաւ Ղազանէեցւոյ եկեղեցին:

Ղազաղի առջևից, բարձր բռնած, տանում
էին Բէալնու Ղ. Ղառարանի աշակերտներէց երկուսն

մի խորհրդով Պապի^{*)}, որն արապայտում էր Քե-
ալնու ամբողջ պաշտօնակարաց և ուսանողաց
Խառնակի վերայ ունեցած մեծ սիրոյ, խորին յար-
գանաց և արժանավայել պատւոյ նշանաբանը:

Պատարագից յետոյ Վ. Վասարանի աշա-
կերտներից մին կարպաց մի ճաս, որով նա,
թարգման հանդիսանալով իւր ընկերակիցների կող-
մից, յայտնեց խորին ցուաւցութիւն Խառնակի խա-
ռենական բաժանման մասին. միբնամիջէ թուեց
հանգուցելոյն օրինակելի ձևերը. թէ հանգու-
ցեալն անբաժան էր իւր ընկերակիցներին մաքերից,

*) Հին դարերում այսպիսի յաղթական պատկերներ նուի-
րում էին միայն հայրենիքի թշնամեաց յաղթող զինացաւոն-
ներին, հայրենեաց ազատիչ քաջերին, հայրենիքը պաշտպանող
ախոյեաններին և նոր նոր երկիրներ գրաւողներին: Բայց 19-դ
դարումն այսպիսի պատկերներ նուիրում են հեռաւտե քաղա-
քագէտներին, հնարիմաց ռազմագէտներին, երեւելի փիլիսո-
փաներին, ճարտարախօս ճարտասաններին, նշանաւոր հեղե-
նակներին, տաղանդաւոր վիպասաններին, ականաւոր բանաս-
տեղծներին, բաղձարդիւն ուսուցիչներին, դաստիարակուհի-
ներին, գերասաններին, գերասանուհիներին, ևն, ևն, ևն:
Խառնակն տակաւին ոտք կոխած չէր ո՛չ առաջնոց քաջութեան
սահմաններն և ո՛չ վերջնոց տաղանդի շեմերն:—Արեւմտ ինչ
նշանակութիւն ունէր հանգուցելոյն նուիրումն այս պատկը:
—Խորհրդաւոր նշանակութիւն—յաղթանակ առաքելութեան
և պատկ յառաջադիմութեան: Հարկ է տեսլ թէ այս խորհրդ-
քով Պապին միայն ներքին զգացմանց արտաքին նշանն էր:
Սակայն հանգուցեալն Քեալնու բոլոր ուսուցչաց և ուսանողաց
սրտերում պատրաստած էր իւր համար բաղձաթիւ բարոյական
և անդին պատկերներ, որոց չարժէ աշխարհս իւր բոլոր նիւթա-
կան հարստութիւններով և վաղանցուկ փառքերով:

յիշողութիւններից և սրտերից և թէ նա պաշտա-
ւե միացաւ հոգեով Հրեշտակաց դասակարգութեան:

Խօսուեցաւ և մի համառօտ, բայց արտա-
սուշարժ դամբանական, որի մէջ բացատրուեցաւ
հանգուցելոյն, դեռ այդ ծաղիկ հասակում, առ
Ըստուած, առ եկեղեցին, առ Եզդն, առ իւր
ծնողքն, առ ուսմունքն և առ իւր ընկերակից-
ներն ունեցած խանդավառ սէրն և հազուագիւտ
վարքն և բարքն. թէ որքան ցաւ էին գրում
հանգուցելոյն ծնողքն և ազգակիցներն, եռապա-
տիկը գրում էին և նորա դաստիարակ սուսուցիչ-
ներն և ընկերակիցներն. թէ վարժապետներն
Խառնակի մէջ ամբարում բարեմասնութիւնները
պարտական էին նորա ազնիւ ծնողաց, որք ընտա-
նեկան դաստիարակութեամբ հասցրած էին այդ
աստիճանին. թէ հանգուցեալն ցոյցնում էր մեծ
յուսոյ նշաններ, ապագայում իւր տաղանդներով
ծառայելու իւր Եզդին, թէպէտ Խառնակն վախճա-
նեցաւ մարմնով, սակայն նա անմահ է իւր առաքի-
նութիւններով. և թէ, ահա նա տալիս է իւր վերջին
ողջոյնը իւր սիրած եկեղեցւոյն և ժողովրդեան,
իւր պատուած ծնողներին և ուսուցիչներին, իւր
յարգած ազգականներին և ընկերակիցներին և զնում
է հանգչելու իւր յաւիտենական ծնողի գրկում:
Վամբանական վերջացաւ բոլոր սգաւորաց սփո-
փանք և մխիթարութիւն մաղթելով:

Յուզարխաւորութեան փութը հանդէսն եկեղեցուց ելաւ և յառաջեց դէպի Վերին-Հանդրատարանն: Թէ՛ տանիցն և թէ՛ եկեղեցուցն հանդրատարանն ասնելու ժամանակ դադարը կրում էին միշտ Րէալնու վարժապետներն փոփոխակի: Յաճախ մասնակցում էր այդ գործին ինքն պատուարժան Տարասովն: Այս համակրութիւնն մի ամենամեծ ապացոյց է և անհերքելի փաստ որ հանդուցեալն վերին աստիճան սիրուած, յարգուած և պատուած էր ամբողջ ուսուցիչներէց:

Հոգեւոր արարողութիւնից վերջն՝ հանդուցելոյն դիակն հանդէսեալ իւր պապ Մահապի-Վրիդորի շիրմին աջ կողմում—դրւում:

Ըհա միւսանդամ այսպէս դուայ ևս իմ սիրելի Իսահակը, որն մի քանի օր առաջ ասած էր ինձ մարգարէաբար. «Երբ միւս անգամ այցելութեան դաբ, այն ժամանակ կը տեսնեք թէ ի՞նչպէս կը լինիմ ես. կը տեսնեք թէ ի՞նչպէս կը լինի Չեր սիրելի Իսահակն . . . »:

Վ Ի Դ Ե Կ

		սխալ	ուղիղ
երես	առջ		
1.	14	Հեթումեան. . .	Հեթումեանց
2	24	պատրաստում են	պատրաստւում են
2	25	վառօա	վառօդ
3	25	բերդակից	բերդակիցն
7	6	պարսիղի,	ստորն աւելորդ է
12	2	զաթնում էր . .	զարթնում էր
13	19	զրեղ	զրեղ
14	5	ժամակներում. .	ժամանակներում
15	14	հարցիսն	հարցական
17	22	Լեւեանդեան . .	Լըուանդեան
19	22	համար.	աւելորդ բառ է

ՄԵԼԻՍ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0247778

